

Jacek Krochmal

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

PETERSBURSKIE POLONIKA W ARCHIWUM GŁÓWNYM AKT DAWNYCH

W latach pięćdziesiątych XX wieku Archiwum Główne Akt Dawnych zaczęło gromadzić i udostępniać kopie archiwaliów dotyczących Polski i Polaków, oryginały których znajdują się w instytucjach zagranicznych. W wyniku tej działalności powstał pokaźnych rozmiarów zbiór złożony z mikrofilmów i fotokopii, a ostatnio także kopii cyfrowych (skanów) poloników pochodzących ze 107 archiwów, bibliotek i muzeów działających w 23 państwach Europy, Azji i Ameryki Północnej. Utworzenie tego zbioru wiązało się z przekazaniem do AGAD ponad 100 tys. klatek mikrofilmów wykonanych w 1955 r. w archiwach i bibliotekach szwedzkich na zlecenie Mariana Małowista i Antoniego Mączaka¹. Przez następne kilkadziesiąt lat zbiór ten był systematycznie uzupełniany o wyniki kolejnych kwerend. Pozyskiwane materiały opracowywano a informacje o nich publikowano w drukowanych katalogach². W tym okresie możliwość korzystania przez badaczy ze zgromadzonego w AGAD zbioru poloników była wielkim udogodnieniem. Dzięki temu łatwiejszy był dostęp do informacji zawartych w źródłach archiwalnych znajdujących się w instytucjach zagranicznych. Aby z nich korzystać zbędne były kosztowne wyjazdy i związane z nimi, czasami bardzo kłopotliwe, starania o wydanie paszportu przez organy władzy wykonawczej PRL. Nie bez znaczenia był też fakt, że dostęp do źródeł, zgromadzonych na przykład w archiwach Związku Radzieckiego, był utrudniony, podlegał bowiem

¹ A. Mączak, *Posiedzenie naukowe działu historii powszechnej Instytutu Historii PAN poświęcone wynikom przeprowadzonych w Szwecji poszukiwań źródłowych*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 62, 1955, s. 162–163; tenże, *Wyniki poszukiwań źródłowych dotyczących wojny polsko-szwedzkiej 1655–1660, dokonanych w Szwecji w r. 1955*, „Przegląd Historyczny”, t. 47, 1956, s. 126–142.

² Zob. *Katalog mikrofilmów i fotokopii poloników z archiwów zagranicznych*, z. 1, oprac. B. Jagiełło, H. Karczowa, Warszawa 1965; z. 2, oprac. B. Jagiełło, D. Majerowicz, Warszawa 1969; z. 3, oprac. T. Kurowski, D. Majerowicz, Warszawa 1973; z. 4, oprac. T. Kurowski, D. Majerowicz, Warszawa 1976; z. 5, oprac. E. Kobierska-Motasowa, H. Diupero, Warszawa 1982; z. 6, oprac. S. Mikulicz, Warszawa 1987; *Katalog mikrofilmów i fotokopii poloników z archiwów zagranicznych*, z. 8, oprac. J. Godlewska, B. Kubiczek, Warszawa 1992.

wielu różnorodnym ograniczeniom administracyjnym. Pomimo tych zalet, program kopiowania poloników miał szereg wad wynikających z ówczesnych uwarunkowań, które były niezależne od starań wykonawców kwerend. Kopiowane materiały nie obejmowały całych zespołów archiwalnych, ale wyłącznie wybrane jednostki archiwalne, a niekiedy tylko ich fragmenty. Było to spowodowane różnorodnymi ograniczeniami w dostępie do materiałów archiwalnych oraz trudnościami techniczno-organizacyjnymi, w tym brakiem środków na sfinansowanie kopiowania o charakterze masowym. Przede wszystkim wynikały zaś z charakteru przeprowadzanych kwerend tematycznych, do których dostosowywany był zakres kopiowanych poloników. W rezultacie gromadzony w AGAD zbiór kopii poloników powstawał w sposób przypadkowy, a pozyskiwane materiały pozwalały jedynie na fragmentaryczne zapoznanie się z zawartością źródłową zespołów archiwalnych znajdujących się w instytucjach przechowujących oryginały. Sytuacja ta zmieniła się po roku 2007, kiedy z partnerami zagranicznymi nawiązano nowe, sformalizowane formy współpracy, polegające na kopiowaniu całych, wybranych przez zamawiającego zespołów archiwalnych, wraz z ich inwentarzami. Dzięki temu pozyskiwane są nie tylko kopie poloników ale też — co niezmiernie ważne dla użytkowników — inwentarze zawierające profesjonalny opis archiwalny całych zespołów, pozwalające na umieszczenie skopiowanych źródeł w ich kontekście historycznym³. Nadal wykonywano mikrofilmy, które jednak coraz częściej zastępowane są kopiami cyfrowymi. Zbiór tych ostatnich obejmuje w AGAD już ponad milion skanów, spośród których najwięcej pochodzi z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie oraz Narodowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku, a także estońskiego Archiwum Historycznego w Tartu i szwedzkiego Riksarkivet w Sztokholmie. Pozyskiwane co roku do AGAD kopie poloników poddawane są opracowaniu, a wiadomości o kolejnych nabytkach są publikowane w formie drukowanych komunikatów⁴ oraz informacji zamieszczanych na stronie internetowej archiwum⁵.

³ Wieloletnia realizacja programu kopiowania poloników jest możliwa dzięki finansowaniu przekazywanemu przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych.

⁴ Zob. J. Krochmal, *Przekazanie mikrofilmów z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Miscellanea Historico-Archivistica” (dalej: MHA), t. 15–16, 2008–2009, s. 223–224; tenże, *Polonika w zbiorach państw nadbałtyckich na stronie internetowej Archiwum Głównego Akt Dawnych*, MHA, t. 17, 2010, s. 65–70; tenże, *Elektroniczne repozytorium „Polonica w zbiorach państw nadbałtyckich” na stronie internetowej AGAD* [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, t. 2, s. 341–346; tenże, *Kopie poloników z archiwów ukraińskich i estońskich w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, MHA, t. 21, 2014, s. 367–369; tenże, *Polonika z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie w AGAD*, MHA, t. 24, 2017, s. 325–326.

⁵ Por. *Polonica*: http://agad.gov.pl/?page_id=878 <dostęp: 2018–04–25>; *Polonica*, mikrofilmy, fotokopie i skany z archiwów, bibliotek i muzeów zagranicznych: <http://www.agad.gov.pl/inwentarze/polon.xml> <dostęp: 2018–04–25>; *Polonica* z Latvijas Valsts vestures arhivs (LVVA) w Rydze. Zbiór dokumentów pergaminowych: <http://www.postdiploma.pl/ryga.xml> <dostęp: 2018–04–25>; Riksarkivet, Stockholm: *Extranea* 75. IX Polen: <http://www.postdiploma.pl/Extranea.xml> <dostęp: 2018–04–25>; *Polonica* z Archiwum Historycznego w Tartu z zespołu nr 402 Uniwersytet w Dorpacie: <http://agad.gov.pl/szukaj/?zbior=45>

W zbiorze kopii poloników przechowywanym w Archiwum Głównym Akt Dawnych znajdują się mikrofilmy materiałów archiwalnych dotyczących Polski i Polaków przechowywane w zbiorach 17 instytucji rosyjskich, w tym pięciu z Petersburga (zob. niżej). Korzystając z nich należy pamiętać, że kwerendy archiwalne i zamawiane w ich wyniku mikrofilmy wykonywane były w czasach istnienia Związku Radzieckiego, dlatego na kopiach oraz w ich opisach zachowane zostały nazwy instytucji obowiązujące w tamtym okresie, łącznie z ówczesną nazwą miasta Petersburga. Znajomość tych nazw jest przydatna zarówno dla identyfikacji poszukiwanych materiałów, jak też dla ich poprawnego opisanie przy cytowaniu.

Poruszając zagadnienie archiwalnych „poloników” przechowywanych w instytucjach rosyjskich (czy szerzej — w archiwach i bibliotekach państw z obszaru byłego Związku Radzieckiego) trzeba wyraźnie zaznaczyć, że termin ten ma zakres wykraczający poza tradycyjnie rozumiane określenie materiałów historycznych dotyczących Polski i Polaków. Z powodu zawirowań dziejowych pod pojęciem tym kryją się także materiały archiwalne o proveniencji polskiej, to znaczy archiwalia wytworzone na terenie Polski (Rzeczypospolitej) przez polskie instytucje państwowe lub publiczne oraz osoby prywatne. Materiały te były rabowane i wywożone z Polski przez okupacyjne władze rosyjskie w różnym czasie i okolicznościach, poczynając od XVII wieku⁶. Tylko część tych zbiorów rewindykowano do Polski⁷, pozostałe zaś nadal znajdują się w archiwach rosyjskich. Inną kategorią poloników są natomiast archiwalia dotyczące ziem polskich i Polaków wytworzone przez instytucje rosyjskie działające w Rosji oraz na terenach dawnej Rzeczypospolitej, które w wyniku jej rozbiorów znalazły się w zaborze rosyjskim. Podane przykłady nie wyczerpują wszystkich okoliczności, z powodu których archiwa i biblioteki rosyjskie zgromadziły bogate zbiory materiałów o proveniencji polskiej oraz poloników.

Polonika i materiały archiwalne o proveniencji polskiej, których kopie zgromadzono w AGAD, są przechowywane w zbiorach pięciu instytucji petersburskich. Najwięcej z nich znajduje się w Rosyjskim Państwowym Archiwum

<dostęp: 2018-04-25>; Kopie poloników z archiwów zagranicznych w AGAD: http://agad.gov.pl/wp-content/uploads/2015/09/Kopie_Polonika.pdf <dostęp: 2018-04-25>.

⁶ Zob. A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*, Toruń 1982, s. 99–101; D. Matelski, *Losy polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR. Próby restytucji: archiwa — księgozbiory — dzieła sztuki — pomniki*, Poznań 2003; tenże, *Grabież dóbr kultury w wojnach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1795)*, Poznań 2005, s. 20–49, 91–98; tenże, *Grabież i restytucja polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych*, t. 1, Kraków 2006, s. 98–123, 163–167, 220–222, 266–288, 376–399, 478–510, 566–590; J. Krochmal, *Kalendarium dziejów Archiwum Głównego Akt Dawnych i jego poprzedników (1807–2011)*, MHA, t. 18, 2011, s. 13–14, 23, 39.

⁷ Rewindykacje archiwaliów zagrabionych z Polski miały miejsce kilkakrotnie w XIX i XX w. Największy zakres, uregulowany traktatami pokojowymi i umowami międzynarodowymi, miały zwroty dóbr kultury po pokoju ryskim, szczególnie zaś wielka rewindykacja z ZSRR prowadzona w latach 1945–1964. Żadna z tych akcji nie została doprowadzona do końca; por. K. Wróbel-Lipowa, *Rewindykacja archiwaliów polskich z ZSRR w latach 1945–1964. Rozprawa habilitacyjna*, Lublin 1982; D. Matelski, *Losy polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR*, s. 150–214; tenże, *Problemy restytucji polskich dóbr kultury. Od czasów nowożytnych do współczesnych. Archiwa — księgozbiory — dzieła sztuki — pomniki*, Poznań 2003, s. 159–170, 295–312; J. Krochmal, *Kalendarium*, s. 43–44, 46, 48, 73, 91, 93–94.

Historycznym (Российский государственный исторический архив; РГИА — RGIA)⁸. Wcześniej, czyli w okresie sporządzania mikrofilmów, to jest od 1961 do 1992 r., archiwum to nosiło nazwę Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego ZSRR (Центральный государственный исторический архив СССР — ЦГИА СССР). W Archiwum Głównym Akt Dawnych znajdują się mikrofilmy sporządzone z wybranych jednostek archiwalnych znajdujących się w aż 55 zespołach (fondach) z zasobu RGIA. Do najważniejszych materiałów o proveniencji polskiej należą archiwalia z powstania kościuszkowskiego, w tym korespondencja Tadeusza Kościuszki, Tomasza Wawrzeckiego i gen. Józefa Zajączka z 1794 r.⁹ Natomiast wśród poloników uwagę zwracają akta Departamentu do spraw Królestwa Polskiego (1830–1846) oraz Komitetu Urządzącego w Królestwie Polskim (1864–1881) zawierające dokumentację związaną ze zmianami nazw urzędów gubernialnych i zarządów powiatowych, spraw dotyczących uwłaszczenia chłopów, reformy sądownictwa, szkolnictwa, a także utworzenia Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie oraz przekształcenia Warszawskiego Obserwatorium Astronomicznego w oddział Uniwersytetu¹⁰. Dużą grupę tematyczną stanowią materiały opisujące represje władz carskich wobec ludności polskiej prowadzone w latach 1861–1881. Są tam raporty o nastrojach społecznych w Królestwie Polskim oraz w guberniach wołyńskiej i podolskiej, w tym doniesienia o ruchach patriotycznych wśród studentów oraz akta dotyczące aresztowań i zesłań powstańców styczniowych, a także innych osób prowadzących działalność niepodległościową, w tym zsyłkach księży katolickich. Są też informacje o karach wymierzanych za kolportaż odezw i ulotek oraz materiały na temat buntów więźniów politycznych, a także dokumentacja dotycząca organizacji więziennictwa. Podobnej problematyki dotyczą raporty policyjne z lat 1863–1909. Znajdują się w nich wykazy zesłańców, w tym urzędników i szlachty — uczestników powstania styczniowego, zawierające ich szczegółowe dane personalne, a więc imiona i nazwiska, stan cywilny, wiek, miejsce zamieszkania, funkcję, powód aresztowania oraz korespondencję i zeznania spisywane podczas przesłuchań. Uzupełnieniem tych materiałów są akta dotyczące organizacji transportu zesłańców, raporty o miejscach zsyłek i rodzajach prac katorżniczych na Syberii. W raportach policyjnych sporo miejsca zajmują doniesienia o studenckich ruchach patriotycznych, działalności księży katolickich oraz tak zwanych ruchach rewolucyjnych. Ponadto są jeszcze ogólne sprawozdania oberpolicmajstra warszawskiego oraz gubernatorów: grodzieńskiego, kaliskiego, kieleckiego, lubelskiego, łomżyńskiego, piotrkowskiego, płockiego, podolskiego, radomskiego,

⁸ *Государственные архивы СССР. Справочник*, ред. Ф. М. Ваганов, ч. 1, Москва 1989, с. 50–55; <http://www.fgurgia.ru/> <dostęp: 2018–04–26>.

⁹ W przypisach podawane będą sygnatury oryginalnych materiałów przechowywanych w archiwach petersburskich, z których wykonano kopie mikrofilmowe dla AGAD. Российский государственный исторический архив (dalej: РГИА), ф. 1018 (Iwan Paskiewicz). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 61–62. Por. *Nowe Miscellanea Historyczne*, t. 1, Seria: *Powstania narodowe*, z. 1: *Nieznane listy i rozkazy Tadeusza Kościuszki*, zestawił W. Michajlenko, oprac. W. Michajlenko, J. Skowronek, J. Zimińska, Warszawa 1996.

¹⁰ РГИА, ф. 1149 (Departament Praw Rady Państwa), ф. 1170, (Komitet do spraw Królestwa Polskiego przy Radzie Państwa, 1831–1841), ф. 1270 (Komitet do spraw Królestwa Polskiego, 1855–1881), ф. 1363 (Sąd Karny Kasacyjny Senatu). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 62–63; z. 5, s. 99; z. 8, s. 52, 54.

siedleckiego, suwalskiego, wołyńskiego i warszawskiego. Uwagę zwraca raport szefa żandarmerii podkreślający ujemne strony masowych zsyłek powstańców styczniowych¹¹. Bogatego materiału informacyjnego o działalności wydawniczej, naukowej i kulturalnej dostarczają akta cenzury petersburskiej oraz warszawskiej, wileńskiej i łódzkiej z lat 1828–1915. Znajdują się w nich sprawozdania cenzorów, w których podawano informacje o tytułach, nakładach i datach wydań publikacji oraz wykazy tekstów dopuszczonych do druku, a także informacje o wydawnictwach zagranicznych sprowadzanych do Królestwa Polskiego. Wśród ocenianych materiałów są utwory Adama Mickiewicza i Władysława Syrokomli oraz liczne gazety i czasopisma: „Biblioteka Biała”, „Biblioteka dla Młodzieży”, „Biblioteka Lekarska”, „Duch”, „Dwumiesięcznik Teologiczny”, „Dzwon”, „Echo Praskie”, „Echo Warszawskie”, „Ekonomista”, „Figlarz”, „Gazeta Domowa”, „Gazeta Muzyczna”, „Ginekologia”, „Humor i Satyra”, „Kurier Kolejowy”, „Kurier Łódzki”, „Kurier Teatralny”, „Moda Paryska”, „Myśl”, „Nasz Dom”, „Nauka i Życie”, „Niezabudka”, „Pamiętnik Literacki”, „Pedagog”, „Plon”, „Postęp Lekarski”, „Przegląd Dentystyczny”, „Przegląd Prasy”, „Przegląd Przeglądów”, „Przewodnik Duchowy”, „Przy Kominku”, „Przyjaciel Młodzieży”, „Przyroda”, „Rybak”, „Rzemieślnik”, „Salon Polski”, „Słowo”, „Sztuka”, „Tygodnik Literacki”, „Wiedza”, „Wieniec”, „Zdrowie” i inne. Interesujących wiadomości dostarcza korespondencja na temat doniesień prasy rosyjskiej o powstaniu styczniowym. Są też materiały dotyczące cenzurowania przedstawień teatralnych w guberniach: grodzieńskiej, kaliskiej, kieleckiej, lubelskiej, łomżyńskiej, piotrowskiej, płockiej, siedleckiej, suwalskiej i warszawskiej¹². Tematyka ta wiąże się z innymi źródłami dotyczącymi życia teatralnego z lat 1862–1902. Są wśród nich zarówno afisze teatrów warszawskich i prowincjonalnych, jak też akta mówiące o działalności teatrów w guberniach warszawskiej i piotrkowskiej oraz afisze zapowiadające występy gościnne aktorów, jak na przykład Bogumiła Dawisona¹³.

Różnorodne materiały skopiowane w RGIA dotyczą szkolnictwa z okresu 1803–1915, tym oświaty w Królestwie Polskim oraz Polaków studiujących w rosyjskich uczelniach wyższych. Znajdują się tam sprawozdania Warszawskiego Okręgu Szkolnego, instrukcje dla wizytatorów, ogólne materiały statystyczne dotyczące szkół, ich działalności i likwidacji oraz reorganizacji szkolnictwa. Są też akta poszczególnych placówek oświatowych i naukowych, jak na przykład

¹¹ РГИА, ф. 1282 (Kancelaria Ministra Spraw Wewnętrznych), 1286 (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Departament Policji Wykonawczej). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 63–66; z. 5, s. 99; z. 8, s. 52–53.

¹² РГИА, ф. 772 (Główny Zarząd Cenzury), ф. 774 (Rada Ministra Spraw Wewnętrznych do spraw Cenzury Druku Książek), ф. 776 (Zarząd Główny do spraw Prasy MSW), ф. 777 (Petersburski Komitet Cenzury), 779 (Centralny Komitet Cenzury Zagranicznej przy Zarządzie Głównym do spraw Cenzury MSW). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 60; z. 4, s. 87–89; z. 5, s. 96–98; z. 8, s. 51.

¹³ РГИА, ф. 479 (Nadworna Medyczna Część Ministerstwa Dworu Cesarskiego), ф. 497 (Dyrekcja Teatrów Cesarskich Ministerstwa Dworu Cesarskiego), ф. 575 (Ministerstwo Finansów. Zarząd Główny Opłat), ф. 797 (Kancelaria Ober-Prokuratora Synodu), ф. 1282. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 59–61, 65; z. 4, s. 87. Bogumił Dawison (1818–1872), aktor teatrów warszawskich, sławę zyskał w Niemczech, Wiedniu i podczas występów w USA, zob. T. Terlecki, *Dawison Bogumił* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 4, Kraków 1938, s. 465–466.

szkół artystycznych, w tym organizacji Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie oraz materiały dotyczące Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa w Nowej Aleksandrii (Puławach) z lat 1869–1908. Wśród skopiowanych materiałów ważne miejsce zajmuje dokumentacja represji wobec nauczycieli i uczniów za różnorodne akcje patriotyczne. Są także materiały dotyczące polskich organizacji studenckich w Petersburgu i w Moskwie oraz imienne wykazy studentów, w tym stypendystów utrzymywanych ze środków Skarbu Królestwa Polskiego, kształcących się na uniwersytetach w Petersburgu, Moskwie, Charkowie i Dorpacie oraz w petersburskiej Akademii Sztuk, a także w Szkole Nawigacji w Rydze. Duży zbiór materiałów dotyczy polskich uczonych i wykładowców uniwersyteckich¹⁴, w tym Leona Petrażyckiego¹⁵, botaników Jerzego Aleksandrowicza¹⁶, Tomasza Augustynowicza¹⁷ i Leona Cienkowskiego¹⁸, farmaceuty Bronisława Koskowskiego¹⁹, architekta Hilarego Majewskiego²⁰, inżynierów Józefa Nowkuńskiego²¹, Adolfa

¹⁴ РГИА, ф. 95 (Oddziały Żeglugi Handlowej i Portów Handlowych), ф. 472 (Kancelaria Ministerstwa Dworu Cesarskiego), ф. 733 (Departament Oświecenia Publicznego), ф. 735 (Kancelaria Ministra Oświecenia Publicznego), ф. 741 (Oddział Szkolnictwa Przemysłowego), ф. 789 (Akademia Sztuk Pięknych w Petersburgu), ф. 1270. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 60–61; z. 4, s. 87; z. 5, s. 94–96, 99; z. 8, s. 33, 38–50.

¹⁵ РГИА, ф. 733, ф. 740 (Departament Spraw Ogólnych Ministerstwa Oświaty), ф. 1363. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 1, s. 57. Leon Petrażycki (1867–1931), teoretyk prawa, profesor uniwersytetów w Petersburgu i Warszawie, czołowa postać petersburskiego życia naukowego początku XX w., członek krakowskiej Akademii Umiejętności, poseł do I Dumy Państwowej, zob. K. Opalek, *Petrażycki Leon* [w:] PSB, t. 25, s. 683–688.

¹⁶ РГИА, ф. 14 (Kancelaria M. Nowosilcowa). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 4, s. 79. Jerzy Aleksandrowicz (1819–1894), profesor botaniki Szkoły Głównej i Uniwersytetu Warszawskiego, pionier jedwabnictwa, zob. B. Hryniewiecki, *Aleksandrowicz Jerzy* [w:] PSB, t. 1, s. 68–69.

¹⁷ РГИА, ф. 1284 (Departament Spraw Ogólnych MSW). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 52. Tomasz Augustynowicz (1809–1891), lekarz i biolog, absolwent Uniwersytetu Wileńskiego, jako inspektor sanitarny guberni permskiej opracował instrukcję zwalczania wścieklizny, opisał faunę Ukrainy, a podczas ekspedycji badawczych na Sachalinie i w Jakucji zgromadził zbiór 40 tys. eksponatów roślin syberyjskich, przekazany do Ogrodu Botanicznego w Petersburgu, zob. S. Pamarański, *Augustynowicz Tomasz* [w:] PSB, t. 1, s. 185–186.

¹⁸ РГИА, ф. 14. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 4, s. 78. Leon Cienkowski (1822–1887), biolog, profesor uniwersytetów w Petersburgu i Charkowie, zob. B. Hryniewiecki, *Cienkowski Leon* [w:] PSB, t. 4, s. 50–52.

¹⁹ РГИА, ф. 418 (Kierownik Pierwszego Okręgu Hodowli Koni Głównego Zarządu Stadnin Państwowych). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 59. Bronisław Koskowski (1863–1946), profesor farmacji i dziekan Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Warszawskiego, zreformował studia farmaceutyczne, podnosząc je do rangi dyscypliny akademickiej, zob. T. Zakrzewski, *Koskowski Bronisław* [w:] PSB, t. 14, s. 231–232.

²⁰ РГИА, ф. 789. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 51. Hilary Majewski (1838–1892), architekt, absolwent akademii sztuk pięknych w Petersburgu i we Florencji, w latach 1872–1892 architekt miejski w Łodzi. Zaprojektował wiele budynków użyteczności publicznej, zabudowań fabrycznych, domów robotniczych oraz kamienic i luksusowych willi i pałaców, walnie przyczyniając się do ukształtowania stylu architektonicznego Łodzi, zob. I. Popławska, *Majewski Hilary* [w:] PSB, t. 19, s. 180.

²¹ РГИА, ф. 229 (Kancelaria Ministra Komunikacji). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 37. Józef Nowkuński (1868–1952), absolwent uniwersytetów w Petersburgu i w Kijowie, inżynier komunikacji, projektant i kierownik budowy linii kolejowych w Rosji i w Polsce (magistrala węglowa Śląsk-Gdynia), zob. J. Kubiawski, *Nowkuński Józef* [w:] PSB, t. 23, s. 353–354.

Paszковского²² i Witolda Zglenickiego²³, a także malarzy — absolwentów Akademii Sztuk Pięknych: Konrada Krzyżanowskiego (materiały z lat 1896–1908), Emila Niewiadomskiego (1890–1912), Ferdynanda Ruszczyca (1891–1912) i Kazimierza Stabrowskiego (1887–1916)²⁴. Ponadto skopiowano różnorodne materiały dotyczące osób prywatnych, w tym często wybitnych. Na szczególną uwagę zasługuje dokumentacja dotycząca leksykografa Samuela Bogumiła Lindego²⁵, są też materiały dotyczące działalności naczelnika Warszawskiego Okręgu Komunikacji inż. Jakuba Kostenieckiego²⁶, akta rodziny lekarza Aleksandra Szczeniowskiego²⁷, a także materiały przydatne do badań genealogicznych, w tym akta wileńskiej, kowieńskiej i wołyńskiej deputacji szlacheckich zawierających wywody genealogiczne i akta metrykalne rodzin Łukowskich (z lat 1838–1857), Szornelów (z lat 1835–1854), Zakrzewskich (z lat 1834–1886) i Ziemeckich (z 1803 r.)²⁸. Warto też zwrócić uwagę na materiały dotyczące miast — sprzedaży Tulczyna w 1812 r.²⁹ oraz zagadnienia związane z zatwierdzeniem projektów herbów miejskich dla Będzina, Kozięłów i Sosnowca³⁰.

Wśród spraw dotyczących Kościoła katolickiego, oprócz wspomnianych już informacji o represjach i zsyłkach księży, na uwagę zasługuje rękopis zatytułowany „Regesty Kapituły Żmudzkiej i innego duchowieństwa przy katedrze znajdującego się oraz po parafiach i innych miejscach przebywającego, Funduszach, na koniec o zakonnych zgromadzeniach obojej płci infirmariów i szpitalów pod alfabetem sporządzony” w 1804 r.³¹ oraz raporty prokuratorów na temat udziału duchowieństwa w rewolucji 1905 r.³²

²² РГИА, ф. 258 (Główne Towarzystwo Rosyjskich Kolei Żelaznych). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 38. Adolf Paszkowski (1847–1884), inżynier komunikacji, zob. J. Kubiатовski, *Paszkowski Adolf* [w:] PSB, t. 25, s. 287–288.

²³ РГИА, ф. 37 (Departament Górnictwa Ministerstwa Finansów). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 33. Witold Zglenicki (1850–1904), geolog, filantrop nauki polskiej, „ojciec nafty bakijskiej”; absolwent Szkoły Głównej w Warszawie oraz Instytutu Górniczego w Petersburgu. Podczas pracy w Baku zaprojektował platformę do podmorskiego wydobycia ropy naftowej. Część majątku zdobytego z dochodów płynących z wydobycia ropy naftowej przeznaczył na fundację Kasy im. Mianowskiego; zob. A. Chodubski, *Górnik geolog Witold Zglenicki (1850–1904) „Polski Nobel”*, Płock 2011; W. Findeisen, P. Hübner, J. Piskurewicz, L. Zasztowt, *Zarys historii Kasy im. Józefa Mianowskiego* [w:] *Kasa Mianowskiego 1881–2011*, red. L. Zasztowt, Warszawa 2011, s. 109.

²⁴ РГИА, ф. 789. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 51.

²⁵ РГИА, ф. 733. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 5, s. 96. Samuel Bogumił Linde (1771–1847), leksykograf, językoznawca, tłumacz, bibliograf, pedagog i bibliotekarz, prezes zboru ewangelicko-augsburskiego w Warszawie (1813–1819) i Generalnego Konsystorza Ewangelicko-Augsburskiego (1828–1837), deputowany na sejmy lat 1818 i 1820, autor monumentalnego *Słownika języka polskiego* (t. 1–6, Warszawa 1807–1815); zob. J. Michalski, *Linde Samuel Bogumił* [w:] PSB, t. 17, s. 358–364.

²⁶ РГИА, ф. 229. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 37.

²⁷ РГИА, ф. 1298 (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Zarząd Głównego Inspektora Lekarskiego). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 54.

²⁸ РГИА, ф. 1343 (Senat Rządzący. Departament III). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 5, s. 99; z. 8, s. 54.

²⁹ РГИА, ф. 560 (Kancelaria Ogólna Ministra Finansów). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 59.

³⁰ РГИА, ф. 1343. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 54.

³¹ РГИА, ф. 821 (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Departament Spraw Duchownych Wyznań Obcych). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 51–52.

³² РГИА, ф. 797. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 61.

Szczególnie wiele miejsca wśród poloników skopiowanych w RGIA zajmują materiały dotyczące komunikacji lądowej i rzecznej. Spraw regulacji rzek oraz budowy i utrzymania dróg lądowych dotyczą akta z lat 1824–1912. Są wśród nich protokoły Międzynarodowej Komisji do spraw regulacji Wisły i Sanu na odcinku granicy państwowej pomiędzy Rosją i Austro-Węgrami z lat 1878–1912 oraz protokół rosyjsko-austriacko-pruskiej komisji do spraw regulacji Wisły z 1880 r., dokumentacja dotycząca regulacji Wisły, Bugu, Narwi, Biebrzy, Warty, Sanu, Niemna, Dźwiny i Kanału Augustowskiego, a także remontów dróg i mostów, w tym rysunki techniczne oraz mapa dróg w Królestwie Polskim. Uzupełnieniem tych materiałów są taryfy opłat za przejazd przez mosty oraz dokumentacja dotycząca budowy szlaków kolejowych i ich eksploatacji. Materiały te pochodzą z lat 1830–1914. Jest wśród nich zezwolenie cara Mikołaja I na budowę kolei żelaznych, dokumentacja dotycząca linii Warszawsko-Wiedeńskiej, Petersburskiej, Łódzkiej, Nadwiślańskiej, Warszawsko-Terespolskiej, a także linii Warszawa-Moskwa oraz Brześć-Kijów-Odessa. Są też mapy kolei Nadwiślańskiej, Łódzkiej, Warszawsko-Wiedeńskiej, a także akta Stowarzyszenia Akcyjnego Warszawsko-Markowskiej Kolejki Wąskotorowej oraz plany i rysunki techniczne dworców kolejowych w Białymstoku, Częstochowie, Grodnie, Piotrkowie, Sokółce, Warszawie, Wilnie i Ząbkowicach. Wśród skopiowanych materiałów jest dokumentacja budowlana, projektowa i finansowa, w tym kosztorysy budów z lat 1841–1914. Są projekty mostów kolejowych przez Wisłę, wiaduktów i tuneli w okręgu sosnowieckim, bocznic kolejowych w Pruszkowie, bocznic prowadzących do kopalń węgla w Będzinie, Kazimierzu i Zagórzu oraz do huty w Sośnicy, plany linii telegraficznej Warszawa-Brześć oraz przebudowy warszawskiego węzła kolejowego. Uzupełnieniem tych materiałów jest dokumentacja finansowa i kosztorysy budowy linii kolejowych w guberniach kieleckiej i radomskiej, linii Warszawsko-Wiedeńskiej, Petersburskiej, Warszawsko-Bydgoskiej, Warszawsko-Terespolskiej, Łódzkiej oraz linii Brześć-Łuków i Grodno-Warszawa. Wśród materiałów ukazujących funkcjonowanie linii kolejowych są rozkłady jazdy, zestawienia dotyczące przewozów pasażerskich i towarowych, a także dokumentacja przedstawiająca stan taboru kolejowego oraz taryfy pobieranych opłat. Do pozostałych grup tematycznych zaliczyć można dokumentację techniczną parowozów i wagonów, materiały z inspekcji mostów oraz akta dotyczące wypadków kolejowych koło Radomska z 1847 i 1852 r. oraz wypadków na liniach Warszawsko-Terespolskiej, Łódzkiej i Nadwiślańskiej. W związku z pojawiającymi się epidemiami cholery i rosnącymi obawami o jej rozprzestrzenianie się wzdłuż szlaków komunikacyjnych, zachowała się dokumentacja z przeprowadzanych kontroli sanitarnych³³. Ponadto są tam kopie akt dotyczących komór

³³ РГИА, ф. 173 (Ministerstwo Komunikacji. Departament Komunikacji Wodnej), ф. 174 (Ministerstwo Komunikacji. Departament Szos i Komunikacji Wodnej), ф. 176 (Ministerstwo Komunikacji. Komitet Techniczno-Inspektorski Dróg Lądowych i Wodnych), ф. 206 (Ministerstwo Komunikacji. Departament Komunikacji), ф. 207 (Zarząd Główny Komunikacji i Budynków Publicznych), ф. 219 (Ministerstwo Komunikacji. Departament Dróg Żelaznych), ф. 262 (Komitet Techniczno-Inspektorski Dróg Żelaznych Ministerstwa Komunikacji), ф. 269 (Inspekcja Dróg Żelaznych Ministerstwa Komunikacji), ф. 273 (Zarząd Dróg Żelaznych Ministerstwa Komunikacji), ф. 350 (Kolekcja planów i rysunków budów linii kolejowych), ф. 354 (Zarząd Budowy Kolei Petersbursko-Warszawskiej), ф. 378 (Zarząd

celnych³⁴ i działalności poczty³⁵, a także dyplomy egzaminacyjne uprawniające do żeglugi na Morzu Czarnym wydane przez komisje egzaminacyjne w Odessie i Sewastopolu³⁶.

Wśród poloników skopiowanych w RGIA są także źródła dotyczące kwestii włościańskiej, w tym zbiegostwa chłopów unikających służby wojskowej (1819–1820), uwłaszczenia chłopów (1863–1864) oraz raporty gubernatorów o szerzeniu się pogłosek na temat nowego podziału ziemi³⁷. Kolejna grupa materiałów dotyczy przemysłu oraz rozwijającego się ruchu robotniczego. Do najstarszych należą plany fabryki w Ciechanowcu z 1809 r. oraz akta zakładów przemysłowych w miastach Królestwa Polskiego w 1820 r. Ponadto skopiowano zestawienia statystyczne fabryk działających w latach 1890–1900 na ziemiach byłego Królestwa Polskiego oraz w guberni grodzieńskiej. Wśród doniesień o „ruchu rewolucyjnym” są raporty o strajkach w fabryce w Zawierciu, kopalniach i hutach Zagłębia Dąbrowskiego i w innych rejonach byłego Królestwa Polskiego (1890–1905)³⁸. Sporo skopiowanych materiałów dotyczy miasta Warszawy z lat 1859–1915. Wykonano kopię planu Warszawy z 1888 r. oraz dokumentacji dotyczącej wodociągów i kanalizacji miejskiej z 1872 r. Są też materiały na temat reformy magistratu warszawskiego oraz organizacji policji miejskiej, a ponadto fabryk Gerlach i Pulst, Norblin i innych. W materiałach tych znajdują się też informacje o strajkach w warszawskich fabrykach³⁹.

W skopiowanych w RGIA materiałach archiwalnych znajdują się źródła dotyczące działalności organizacji politycznych, a szczególnie niepodległościowych. Są wśród nich materiały warszawskiego Związku Narodu Polskiego, a także opracowanie poświęcone dziejom organizacji i partii politycznych powstałych po powstaniu styczniowym oraz działalności partii politycznych w Rosji po rewolucji 1905 r. W związku z podniesieniem podczas I wojny światowej kwestii polskiej w rozmowach dyplomatycznych w aktach rosyjskiej Rady Ministrów znajdujemy projekt organizacji przyszłego rządu polskiego⁴⁰.

Kolejnym archiwum petersburskim, z którego pozyskano kopie poloników, jest Rosyjskie Państwowe Archiwum Floty Wojennej (Российский государственный архив военно-морского флота — РГАВМФ). W czasie

Towarzystwa Południowo-Zachodnich Dróg Żelaznych), ф. 560 (Kancelaria Ogólna Ministra Finansów), ф. 1195 (Komisja do Badania Działalności Dróg Żelaznych w Rosji), ф. 1270, ф. 1293 (Komitet Techniczno-Budowlany MSW). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 62; z. 4, s. 79–87, 89–90; z. 5, s. 92–93, 98–99; z. 33–37, 53–54.

³⁴ РГИА, ф. 1195. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 4, s. 89.

³⁵ РГИА, ф. 207. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 4, s. 82.

³⁶ РГИА, ф. 95. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 33.

³⁷ РГИА, ф. 1282. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 64–65.

³⁸ РГИА, ф. 17 (Zarząd Główny Manufaktur MSW), ф. 18 (Zarząd Manufaktur i Handlu Wewnętrznego Ministerstwa Finansów), ф. 20 (Departament Handlu i Manufaktur Ministerstwa Finansów), ф. 37, ф. 1281 (Rada Ministra Spraw Wewnętrznych), ф. 1284, ф. 1286, ф. 1405 (Ministerstwo Sprawiedliwości). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 1, s. 57–58; z. 4, s. 79, 90; z. 5, s. 92, 99–100.

³⁹ РГИА, ф. 20, 22 (Centrala do spraw Handlu i Przemysłu Ministerstwa Finansów), ф. 23 (Ministerstwo Handlu i Przemysłu), ф. 1286, ф. 1287 (Departament Ekonomiczny MSW). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 4, s. 79; z. 5, s. 99; z. 8, s. 53.

⁴⁰ РГИА, ф. 735, ф. 1282, ф. 1276 (Rada Ministrów). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 1, s. 57; z. 3, s. 63–65; z. 8, s. 50.

wykonywania mikrofilmów archiwum to nosiło nazwę Centralnego Państwowego Archiwum Floty Wojennej ZSRR (Центральный государственный архив военно-морского флота СССР — ЦГАВМФ СССР), która obowiązywała w latach 1941–1992⁴¹. Wśród mikrofilmów przekazanych z tego archiwum do AGAD są materiały dotyczące polskiego lekarza i chemika Władysława Olewińskiego⁴².

Nieco więcej poloników skopiowano w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Sankt Petersburga (Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга — ЦГИА СПб). W latach 1964–1988, czyli w okresie przeprowadzania kwerend i wykonywania mikrofilmów, archiwum to nosiło nazwę Leningradzkiego Państwowego Archiwum Historycznego (Ленинградский государственный исторический архив — ЛГИА). W 1988 r. została ona zmieniona i do 1991 r. obowiązywała nazwa Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Leningradu (Центральный государственный исторический архив Ленинграда — ЦГИА Ленинграда)⁴³. Wśród mikrofilmów przekazanych do AGAD znajdują się materiały dotyczące polskich uczonych, w tym akta Karola Bogdanowicza, profesora geologii Instytutu Górniczego (materiały z lat 1902–1924)⁴⁴ oraz inżyniera Henryka Merozinga, profesora komunikacji wodnej Petersburskiego Instytutu Inżynierów Komunikacji (z lat 1889–1911)⁴⁵. Są też materiały na temat pracy polskich lekarzy w szpitalach Petersburga⁴⁶, w tym akta Władysława Mazurkiewicza⁴⁷ i Ottona Czeczotta⁴⁸ oraz niedatowane fotografie studentów i asystentów Uniwersytetu Petersburskiego — Jana Dembowskiego, Jerzego Fiedorowicza, Stefana Srebrnego, Zygmunta Smogorzewskiego, Aleksandra Kossowskiego i Stanisława Borowika⁴⁹. Na szczególną uwagę zasługują materiały dotyczące ucieczki Józefa Piłsudskiego z petersburskiego szpitala psychiatrycznego św. Mikołaja Cudotwórcy, umożliwionej mu

⁴¹ *Государственные архивы СССР*, ч. 1, с. 33–40; <https://rgavmf.ru/> <dostęp: 2018–04–26>.

⁴² Росийский государственный архив военно-морского флота, ф. 4 (Admirał Butakow), ф. 34 (Główny Zarząd Medyczny), ф. 406 (Stany Służby Departamentu Marynarki Wojennej), ф. 1024 (Kanonierka „Manżyr”). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 58.

⁴³ *Государственные архивы СССР*, ч. 1, с. 287–291; <https://spbarchives.ru/cgia> <dostęp: 2018–04–26>.

⁴⁴ Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга (dalej: ЦГИА СПб), ф. 963 (Instytut Górniczy). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 58.

⁴⁵ ЦГИА СПб, ф. 381 (Petersburski Instytut Inżynierów Komunikacji). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 57.

⁴⁶ ЦГИА СПб, ф. 211 (Petersburska Komisja Lekarska), ф. 216 (Szpital Psychiatryczny Św. Mikołaja Cudotwórcy w Petersburgu). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 55–57.

⁴⁷ ЦГИА СПб, ф. 211. Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 56. Władysław Mazurkiewicz (1871–1933), lekarz, działacz PPS; studiował w Petersburgu, Wiedniu i Pradze, profesor uniwersytetów we Lwowie i w Warszawie. Jako ordynator w szpitalu psychiatrycznym św. Mikołaja Cudotwórcy w Petersburgu, w 1901 r. umożliwił ucieczkę przebywającego tam na obserwacji aresztanta — Józefa Piłsudskiego, zob. T. Ostrowska, *Mazurkiewicz Władysław* [w:] PSB, t. 20, s. 318–319.

⁴⁸ ЦГИА СПб, ф. 216, 792 (Magistrat Miasta Petersburga). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 56–57. Otton Czeczott (1842–1924), lekarz psychiatra, doktor medycyny, absolwent Wojskowej Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu, od 1866 r. z wiazany z petersburskim szpitalem psychiatrycznym św. Mikołaja Cudotwórcy. Od 1882 r. wykładał psychiatrię i neurologię. W latach 1910–1913 był członkiem Polskiego Towarzystwa Lekarskiego w Petersburgu, zob. A. Wrzosek, *Czeczott Otton* [w:] PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 319–320.

⁴⁹ ЦГИА СПб, ф. 14 (Uniwersytet Petersburski). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 55.

przez lekarza Władysława Mazurkiewicza, oraz okólnik policyjny z 3 V 1901 r. informujący o wszczęciu poszukiwań zbiegów⁵⁰.

Polonika przechowywane są także w zasobie Petersburskiej Filii Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk (Санкт-Петербургский филиал Архива Российской академии наук), która w latach 1963–1991 nosiła nazwę Leningradzkiego Oddziału Archiwum Akademii Nauk ZSRR (Ленинградское отделение Архива АН СССР)⁵¹. Na mikrofilmach wykonanych w zbiorach tej instytucji przekazanych do AGAD znajduje się korespondencja Marii Skłodowskiej-Curie⁵² oraz Wojciecha Świątosławskiego⁵³ i Kazimierza Roźnowskiego⁵⁴.

Ostatnią instytucją petersburską, z której pozyskano mikrofilmy poloników, jest Rosyjska Biblioteka Narodowa (Российская национальная библиотека)⁵⁵, która do 1992 r. nosiła nazwę Państwowej Publicznej Biblioteki imienia M. J. Sałytkowa-Szczedriny (Государственная публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина). Instytucja ta została założona w 1795 r., a podstawą jej zbiorów jest księgozbiór Biblioteki Załuskich wywiezionej z Warszawy przez Rosjan. Na mikrofilmach przekazanych do AGAD znajduje się korespondencja nauczyciela Liceum w Krzemieńcu Mikołaja Witwickiego oraz Samuela Lindego, autora *Słownika języka polskiego*, a także informacje o sytuacji politycznej w Warszawie w latach 1859–1866, w tym wykaz towarzystw politycznych działających w 1859 r. i materiały dotyczące powstania styczniowego⁵⁶.

Mikrofilmy poloników z instytucji petersburskich są udostępniane w pracowni naukowej AGAD. Informacja o szczegółowej zawartości skopiowanych materiałów oraz o zasadach ich zamawiania jest dostępna na stronie internetowej archiwum⁵⁷. Kopie materiałów archiwalnych o proveniencji polskiej gromadzone przez AGAD są udostępniane dzięki umowom i porozumieniom zawartym z instytucjami przechowującym oryginały archiwaliów. Uregulowania te zawierają klauzule zezwalające

⁵⁰ ЦГИА СПб, ф. 211 (Petersburska Komisja Lekarska), ф. 569 (Petersburski Naczelnik Miasta i Policji). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 56–57.

⁵¹ Zob. <http://ranar.spb.ru/> <dostęp: 2018-04-26>.

⁵² Санкт-Петербургский филиал Архива РАН, ф. 336 (Jegorow Nikołaj Grigoriewicz). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 59.

⁵³ Санкт-Петербургский филиал Архива РАН, ф. 320 (Umow Nikołaj Aleksiejewicz). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 8, s. 58–59. Wojciech Świątosławski (1881–1968), fizykochemik, polityk. Absolwent Politechniki Kijowskiej, docent Uniwersytetu Moskiewskiego, laureat naukowej Nagrody Mendelejewa przyznanej przez Rosyjskie Towarzystwo Fizyko-Chemiczne. Od 1919 r. profesor (potem dziekan i rektor) Politechniki Warszawskiej, od 1923 r. członek Polskiej Akademii Umiejętności, prezes Polskiego Towarzystwa Chemicznego (1925–1926). W 1938 r. został przewodniczącym Międzynarodowej Komisji Wzorców Fizykochemicznych. W latach 1935–1939 senator RP oraz minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zob. S. T. Sroka, *Świątosławski Alojzy Wojciech* [w:] PSB, t. 51, s. 578–583.

⁵⁴ Санкт-Петербургский филиал Архива РАН, ф. 291 (Białynicki-Birula Aleksiej). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 3, s. 67; z. 5, s. 100. Kazimierz Roźnowski (1875–1939), zoolog, działacz PPS związany z J. Piłsudskim. Podczas zesłania do Jakucji prowadził badania przyrodnicze, w tym ornitologiczne. Po powrocie ze zsyłki swe zbiory przekazał Akademii Nauk w Petersburgu, zob. S. Feliksiak, *Roźnowski Kazimierz* [w:] PSB, t. 32, s. 471–473.

⁵⁵ Zob. <http://nlr.ru/> <dostęp: 2018-04-26>.

⁵⁶ Российская национальная библиотека, ф. 18 (Wasilij Anastasiewicz). Zob. *Katalog mikrofilmów*, z. 5, s. 100.

⁵⁷ Zob. <http://www.agad.gov.pl/inwentarze/polon.xml> <dostęp: 2018-04-26>.

na udostępnianie pozyskanych kopii dla celów naukowych i innych niekomercyjnych. Archiwum Główne Akt Dawnych udostępniając zgromadzone kopie poloników zobowiązuje użytkowników do podawania informacji o instytucji przechowującej oryginały cytowanych źródeł, wraz ze wskazówką o sposobie cytowania wykorzystywanych materiałów. Większość kopii poloników zgromadzonych przez AGAD pochodzi z wymiany międzyarchiwalnej lub została pozyskana w drodze zakupu. W związku z licznymi grantami otrzymywanymi przez badaczy indywidualnych bądź ośrodki naukowe ostatnio pojawiła się jeszcze inna możliwość pozyskiwania kopii poloników. Po realizacji grantu kopie takie mogą być przekazywane do udostępniania w AGAD. Warunkiem koniecznym takiego postępowania jest legalizacja całego procesu na podstawie wielostronnych porozumień zawieranych pomiędzy AGAD a wykonawcą grantu oraz instytucją posiadającą oryginały skopiowanych materiałów archiwalnych. W 2017 r. na takiej zasadzie do Archiwum Głównego Akt Dawnych zostały przekazane kopie cyfrowe akt grodzkich przemyskich wykonane w zasobie Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie na zamówienie Instytutu Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy⁵⁸. Działania takie służą optymalnemu wykorzystaniu publicznych środków przeznaczanych na kopiowanie poloników w zbiorach zagranicznych. Jednocześnie bardzo istotna w tym procesie jest wymiana informacji o przygotowywanych przedsięwzięciach, najlepiej już na etapie ich planowania, co pozwoli zminimalizować powstawanie sytuacji dublowania zamówień na kopiowanie materiałów, które mogły być wcześniej przedmiotem zainteresowania badaczy i są już w polskich zbiorach publicznych, w tym w zbiorze poloników udostępnianym przez Archiwum Główne Akt Dawnych.

Jacek Krochmal, Petersburg polonica in Central Archive of Historical Records

Summary

In 1950s, the Central Archive of Historical Records in Warsaw started collecting polonica, i.e. copies of archival materials pertaining to Poland and Poles, originals of which are preserved in foreign collections. Initially, those were microfilms and photocopies, recently mostly digital copies (scans). So far, the collection of polonica comprises copies of archival materials preserved in 107 archives, libraries and museums from 23 countries in Europe, Asia and North America. They include polonica from 17 Russian institutions, five of which are located in Petersburg. The article describes polonica copied from the fonds of Russian State Historical Archive (Российский государственный исторический архив), Russian State Naval Archive (Российский государственный архив военно-морского флота), Central State Historical Archive of St. Petersburg (Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга), Petersburg Subsidiary of the Archive of Russian Academy of Sciences (Санкт-Петербургский филиал Архива РАН) and National Library of Russia (Российская национальная библиотека).

Słowa kluczowe: Polonica, Petersburg, Archiwum Główne Akt Dawnych

Keywords: polonica, Petersburg archives, Central Archive of Historical Records

⁵⁸ Zakup skanów został sfinansowany z grantu przyznanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.